

יהודה בורלא - ריאליסט לירי שגלה מעירו מאת בן-ציון יהושע

יהודה בורלא (1887-1969) הוא מספר הסיפורים של ספרותנו. כמה סמליות יש בעובדה שבורלא הלך לעולמו בליל שבת כ"ז במרחשוון תש"ל (8.11.1969), כאשר הסב עם משפחתו לשולחן השבת וסיפר, כדרכו, סיפור שלאחר הסעודה. הוא היה מספר סיפורים מעצם ברייתו. לשונו הסיפורית הייתה קולחת כלשונו של מספר עממי, העומד בשער בת רבים ומספר את סיפוריו למאזיניו פעורי הפה.

יצירתו של יהודה בורלא, בסיפור וברומן, היא אחד המקורות המופלאים לחשיפת ההווה הספרדית בארץ-ישראל בכלל ובירושלים בפרט. יצירתו בנויה מעגלים מעגלים המשתזרים זה בזה – החצר הירושלמית, העדה, הקהילה, השכונה ומשם למעגל הגדול – תמונת ההווה הירושלמית. שליטתו בשפות אירופיות, כמו בשפות מזרחיות, פתחה בפניו את ספרות העולם ויצירתו ממזגת בתוכה לא רק את הדמיון המזרחי הלוהט אלא גם את הריאליזם של הרומן האירופי המודרני. בורלא הכיר היטב גם את הספרות הערבית החדשה ואף כתב עליה דברי ביקורת. יש להניח שגם ספרות זו השפיעה על יצירתו של בורלא. בורלא פתח צוהר ספרותי לעולמם של יהודי ספרד והמזרח, ותיקי היישוב שהכו שרשים בירושלים מדורי דורות. בורלא הכיר את עולמם העשיר הכרות וינק ממקורותיהם. אופן חדה הייתה לו לשיג ושיח שלהם, הוא קלט את קולותיהם ותרגמם ללשון הספרות.

ביצירותיו מחזיר אותנו בורלא במנהרת הזמן אל ירושלים העותמנית ומנציח בכלים ספרותיים אותה הווה שנעלמה מחיינו. חצרות העיר העתיקה ושכונותיה הישנות של ירושלים הן בימת החזיון לרבים מסיפוריו. כאן, בדרך ללא מוצא, נרקמו אהבות, שנאות, אכזבות ושברון לב. כאן צמחו שעות של שמחה וימים של דאבון לב, דמעה ומכאוב. השליטים בחיי הגיבורים הם הגורל, המזל והכוכב. גיבוריו מביאים במו ידיהם הרס על עצמם בתפיסתם הפטאלית. גורלם דומה לגורל גיבורי הספרות העולמית, הנושאים את זרע אובדנם. גיבוריו הם אובדי דרך ושבוים בידי יצירה עד לאבדון. בורלא אמן הסיפור יודע לשזור חוטי עלילה, המקיימים מתח פנימי ומתח חיצוני שאינם מותירים בידי הקורא אפשרות להינתק מן העלילה עד תומה. לא אחת עושה בורלא שימוש בפאתוס מוגזם, השאוב מן המסורת של הסיפור העממי. הוא מצליח לשלב מציאות ודמיון למקשה אחת. היו שמצאו דמיון בתיאור החי והתוסס של דמויותיו לבין עולמם של יהודי עיירות מזרח אירופה כדי כך שכינו אותו 'מנדלי של יהדות המזרח'.¹

היהודי הספרדי והיהודי המזרחי היו אבני היסוד ביצירתו. הוא ידע לדובב את המזרח, יהודים ולא יהודים, בטבעיות של בן משפחה המספר את סיפור קרוביו. עם זאת, הסיפור שלו מעוגן באגן הים התיכון בכלל ובירושלים בפרט. סיפוריו גם בעלי מימד אוניברסלי ומתחוללים בהם נפתולי גורל ומשחקי יצרים, האופייניים לאדם באשר הוא אדם. בכך טבוע חותם של מודרניות אירופית ביצירתו. הוא הצליח לארוג אריג משובח בעל מוטיבים אגדיים וגושי מציאות מן השוק, מן השכונה ומן החצר. כפי שהעיד על עצמו, את כשרון הסיפור נטל מאמו בת לרב מחברון ר' יעקב תורג'מן, אשר שעות ארוכות סיפרה כמעין המתגבר ובכשרון רב מעשיות לבני הבית. את המורשת הלמדנית שלו, המשלבת דברי חכמים ופיסות קבלה, נטל מאבות משפחת בורלא, שהיו תקיפים כבית שמאי וענווי-רוח כבית הלל. גיבוריו הם ספרדים ואנשי המזרח, כמעט שלא כתב על אשכנזים אף-על-פי שרוב ימיו חי בתוכם. העיד על כך בורלא: "כל סופר כותב רק על סביבתו. על המקומות והאנשים שהוא מכיר. גיבורי קרובים לי. אני מכירם יפה!"

סיפורו הראשון 'לונה', שראה אור ראשון ב'האזרח' (תרע"ט-1919), שבעריכתו של ש. בן-ציון, אביו של נחום גוטמן, הפנה את אור הזרקורים אל היוצר הספרדי הירושלמי, בן 32, שכבר היה מאחוריו רקורד עשיר² ומיידי זכה למקום של כבוד בספרות העברית. ש. בן-ציון עודד אותו מאוד להמשיך וליצור. הנובלה 'לונה' נחשבת לפנינה ביצירתו. זהו סיפורו של מולא עובדיה עטליוף, בוכרי עשיר ובעל חצר בשכונת הבוכרים בירושלים, גבר כבד-בשר בן ארבעים המבקש לשאת את הנערה לונה, נכדתה היתומה של בוליסה בלנקה. בורלא הצעיר מתגלה ב'לונה' כיוצר נועז לתקופתו בתיאור הארוטי שלו:

וכששוטפת לונה את הרצפה בכפיפת גוף, יקרה שיבהיק וייגלה לרגע מתחת שמלתה פס לבן-ורדי מירכה – וזרם דם חם עובר אז בגופו של מולא עובדיה, לבו רוטט רגעים אחדים

¹ ראה מרדכי אבישר, 'קסם המזרח בסיפורי בורלא', 'מעריב', 14 נובמבר 1969, עמ' 31.

² בורלא היה בוגר בית המדרש למורים של חברת ה'עזרה' מייסודם של יהודי גרמניה, שלשון ההוראה בו הייתה גרמנית. משנת 1912 היה מורה בבית-ספר בירושלים, בימי מלחמת העולם הראשונה כיהן כמתורגמן בצבא התורכי בשל שליטתו בשפות רבות. בשנת 1919, בתום המלחמה יצא לדמשק וכיהן בה כמנהל בתי-הספר העבריים של ההסתדרות הציונית. בשנת 1922 חזר לארץ והמשיך לעסוק בהוראה עד שנת 1930 בזכרון יעקב ובבית הספר הריאלי בחיפה. באותה שנה הועמד בראש המחלקה הערבית של הסתדרות העובדים. לימים היה פעיל מאוד באגודת הסופרים וכיהן גם כיו"ר האגודה. שנים רבות עסק בעסקי ציבור.

מדפיקות קלות ונוחות המביאות אחריהן מורך ועייפות בכל אבריו... ויש שמתוך עבודה נופלות שתי צמותיה על חזה – הצמות הצהובות הללו הקלועות תמיד באופן רשלני, ודומות אז לשרשרות זהב עבות הנתונות במסגרת על פתח לבה – אז, רואה את עצמו מולא עובדיה כעני עומד פתח זה, ולבו וכל קרביו דוחים ודוחפים אותו ממקומו לקום ולשלוח יד...

לראות, להשתוקק לגעת, ותו לא. מצד אחד, תיאר בורלא את אצילי הדור הישן, אנשים ונשים למודי ניסיון וחכמת חיים, המפזרים סביבם אור של חסד, רגש ורצון טוב. מצד שני, עסק בקשי-יום, נפשות אילמות של אנשים השבויים ביד יצריהם וביד הגורל המתעתע.

הרומן 'אשתו השנואה', שראה אור ראשון בשנת 1925, קבע את מקומו של בורלא בספרות העברית. הרומן חשף יוצר ריאליסטי לירי, המציג את גיבוריו ללא קישוט וללא תוספת נופך. הוא מציג אותם על חולשותיהם ועל מעלותיהם. אנשים של יצרים ואנשים של כבוד. בורלא מחפש תמיד את האדם הבודד על נפתולי חייו ומאבקו עם מר גורלו. הוא אינו עושה אידיאליזציה של הספרדי המצוי אלא מתאר גם את צדדיו החלשים באופן ריאליסטי. בעיניו הפקחות הוא קולט היטב את הטיפוסים שמסביבו ומצייר את האווירה, הפולקלור והמנהגים. ב'אשתו השנואה', למשל מלווה את הקורא תחושה שהמספר אווזו בדינו ומוביל אותנו בצעדים בטוחים אל פנים הבית הספרדי על אירועיו – שמחותיו ומכאוביו³.

ב'אשתו השנואה' (1928), מתוארים הלבטים בחיי הנישואין של דאוד חדד והסבל האילם של אשתו, שנשא בלא אהבה משום שנכנע ללחצים של אימו. לבטיו ומלחמת היצרים שלו, הכוללת 'פזילה' לעבר נשים אחרות, מתוארים על רקע חיי יהודי המזרח בעיר העתיקה בירושלים. בקטע הבא מתוך 'אשתו השנואה' יוצא דאוד חדד למסעותיו על גגות העיר העתיקה כדי לחזות בנשים היפהפיות של העיר העתיקה, שהרי 'נפל בחיק אשה אשר לא יאהבנה'. דאוד הופך למציצן כפייתי בנשים, שאינו מוצא מנוחה לנפשו:

ובהיות דאוד מצוי בין הערביים בין הגגות, הולך ומטפס לפעמים לבטלה מבית לבית, בין קירות מגבילים בין חצר לחצר, ועומק אפל של עשרות מטרים פעור מתחת רגליו – והתפלא בעצמו על אומץ לבו זה, אשר לא יפחד ולא יירא לנפשו מדרכי סכנה אלה – הוא שהנהו פחדן ורך-ללב... כך הוא נמשך אחרי כל אשה נאה, שעוברת בשוק ליד חנותו...

בורלא יודע את סודות הארוטיקה. הוא מוביל את בעל היצרים אל היעד הנשי, הוא מצליח בפעולת הריכוך וכשכבר נדמה שהפריצות תחוג בעוד רגע, מפעיל בורלא במפתיע את מערכת בלמי החרום של המוסר הצרופ ובעל היצרים מובל אחר כבוד על-ידי אשתו אל אימו הרודה בו ביד ברזל. המציצן הכפייתי דאוד מנהל ממרומי הגג דיאלוג מכין עם סיוילה הארמנית 'כשפניה וזרועותיה החשופות רטובות מן הרחצה... היא ניגבה את ידיה וסידרה את שערותיה' וכשדאוד מבקש לרדת אליה בסולם כדי לבצע בה את זממו, הוא מגלה לפתע את אשתו השנואה הנוזפת בו: 'האם איבדת לגמרי את ה'גודיזמו' (היהדות) שלך ואת כבודך?' ברגע הקריטי אשתו תופסת אותו בקלקלתו ומחזירה, לעת עתה, את ה'גיבור' שלה לדרך הישר. הירידה בסולם אל הארמנית הנחשקת היא גם ירידה מטפורית אל בורות נשברים של התנהגות. דאוד עומד בודד בפני אימו ואשתו הזועמות. בורלא אוהב לתאר ניגודים חמורים בין בעל לאשתו. בולטת גם נטייתו לחיים של קדושה ומוסריות טהורה.

שנה מאוחר יותר (1929) מפרסם בורלא את 'נפתולי אדם', המסופר בגוף ראשון על רקע ההווי הדמשקאי. רחמו מסתבך באהבה אומללה, שהגורל האכזר גזר, שלא תמצא את סיפוקה, וחיייו הם שורה ארוכה של יסורים ועינויי נפש:

כשצעקתי אז בלי דעת מחלונות ביתי, היו אנשי הבית חושבים ומאמינים כי לקיתי בדעתי... ואכן מרוב הכלימה והמבוכה שנפלו עלי – שתקתי כליל. כששאלוני וביקשוני להגיד להם מה רצוני ומה חפצי – לא עניתים אלא 'הן' או 'לאו'... לא ידעתי מה אענה... ראשי המה עלי כורם אשר בטחנת המים... נבהלתי אחר כך מאשר עשיתי... האם אני, המוכה ביד האל, האם גבר כמוני – חסר אונים ויכולת, המוטל גלמוד ובודד בפנית ביתו – האני אדבר עזות על בורא עולם?

³ גברת איטה ילין, שהייתה מושפעת מאוד מהתיאור הריאליסטי של יהודה בורלא, הייתה בטוחה שהיא מזהה את דאוד השולחני, גיבורו של בורלא, הרודה במשפחתו. היא לא יכלה לעצור בעד זעמה ותקפה את 'המזוהה' ברחוב בחרפות ובגידופים על התנהגותו כלפי משפחתו. הזקן המותקף על לא עוול בכפו בא הביתה ונתן דרור לכעסו. הוא עשה שמות ברהיטי הבית והיכה את אשתו מכות נמרצות בהאשמה שהיא מספרת לשכנות על המתחולל בבית פנימה ואלו הולכות ומספרות לבורלא. (ראיון עם בורלא מאת איזיק רמבה, מעריב, 13.6.69)

הטוב שבין סיפורי הנשים שלו הוא הסיפור 'בקדושה'⁴, שהתפרסם בשנת 1935, שבו מתוארים על רקע חיי העיר העתיקה ייסוריה של בוסה רבקה, שלאחר שנים של עקרות ואהבה לבעלה היא משיאה לו אישה שנייה, צעירה, כדי שבעלה יחבוק בן. הקנאה היוקדת שבוסה רבקה יורדת אליה היא קטרוזים שממנו היא יוצאת בהזדככות נפש של אישה המשלימה עם גורלה. החדירה של בורלא לעולם הנפש של גיבורת הסיפור עושה יצירה זו להישג ספרותי.

כבר בפתח לסיפור הוא מביא תיאור 'ארכיטקטוני' של חצרות העיר העתיקה, המגובות זו על גבי זו. הוא יוצא מתמונת המאקרו אל תמונת המיקרו, עד שהוא מתמקד בחצרו של חכם רבי יעקב חי לבית אלחנן: הרבה בתים וחצרות קיימים בעיר העתיקה ירושלים מדורות עברו... איך יתכן שבני אדם מיושבים בדעתם יקימו בתים וחצרות שאינם מיושבים כל עיקר על מכונם, ושכל צורתם אינה אלא גיבוב נדבכי-אבנים וערימות אצטבאות על גבי אדמה עקובה ועשויה הדורים הדורים, חיבור מבניות [מבואות] אפלים על יד קמרונות נמוכים ועל יד סימטאות עקומות שנמשכות כנחש עקלתון – עד שכל אלה מתערבים ומסתכסכים זה בזה וזה על זה, ומתוכם עולים, כביכול, בתים וחצרות שאפלתם מרובה על אורותם, והעקום מרובה בהם על הישר והטפל עודף על העיקר. אלא שהמתגוררים בדירות אלו לא מצאו בהן, חלילה, כל דופי ואדרבא היו מרגישים עצמם בהן בטוב ובנעימים כאילו ישבו בפלטרין של שרים ורוזנים...

יצירת מופת אחרת היא הרומן 'עלילות עקביה', שפרסם בשנת 1939. עלילותיו תחילתן באנטוליה שבתורכיה והמשכן בירושלים. במכחול של אמן חדר בורלא אל נבכי הנפש של גיבורו עקביה, הנווד בין מצוקי אנטוליה, ותיאר את עלילותיו, אהבותיו ולבטיו. תוך שימוש באלמנט של חלום משבץ בורלא בסיפור גם דמויות מיתולוגיות מסיפורי עמים. מציאות ודמיון מתמזגים לחלום ושברו:

הרי, למשל, חלם פעם, שלקחו אותו אנשים גדולים, בעלי קומה רמה, שזקנם יורד עד ברכיהם – כעין אנשים קדמונים – והרכיבו אותו על גבה של חיה אחת, ספק אריה ספק דוב או זאב גדול. והוא החזיק ברעמתה של אותה חיה ועלה יחד עם האנשים במעלות הרים, שמכוסים שלג גם בימות הקיץ; והללו אמרו לו, שהם מעלים אותו אל הרי אררט. שם סחו לו, יראה את נח הצדיק; שכן נח לא מת והוא מצוי שם עם בני אדם רבים, מבניהם של שם, חם ויפת... והחיה שרכב עליה, החלה מזנקת ומדלגת בהשתוללות רבה והיה חושש, שתפילנו ותשבור כל עצמותיו – הרים ידו וחבט חביטה גדולה על ראשה והמיתה. אז נתעורר...

עקביה הנער התמים הולך ומחכים ככל שעלילותיו מתפתחות ומתקדמות והוא מוכן לעלייה לארץ ישראל. הוא עצמו פושט צורה ולובש צורה עד היותו בירושלים לדמות מיתולוגית בעצמו, בן דמותו של שמשון הגיבור, היוצא למאבק כוחות מול פיאד הערבי, איש אלים הנוהג בעריצות כלפי היהודים. המנצח הוא עקביה-שמשון הגיבור, שזרועותיו כשני מטילי ברזל, מגינם של יהודי העיר העתיקה.

בורלא גילה עניין רב גם בדמויות היסטוריות ובפרשיות היסטוריות ונתן להן ביטוי ספרותי. כך הרומן רחב היריעה 'באופק', שראה אור בין השנים 1943-1947, ובו תיאר את חייו של מבשר הציונות הדתית יהודה חי אלקלעי (1798-1878), יליד סארייבו, שלא רק הטיפ לשיבת ציון כפתרון לשאלת היהודים בגולה, אלא קיים בעצמו את מצוות יישוב הארץ⁵. כך ב'אלה מסעות יהודה הלוי'.

ביד אמן מצליח בורלא גם לחדור לעולמם של הבדווים במדבר, לשחזר את לשונם ואת שיחם ושיגם, בתוך הנוף המדברי. כך הוא מתאר את נוף ארץ הגופרית והמלח, נוף ארץ מולדתם של אוהלי קידר:

בין הררי עוז רמים וקרחים, זעומי-פנים ואיתני-מראה, אלה הקיימים למאות רכסיהם בדממת-שממון מדורי-דורות, כנושאים בחובם ועל שיא פסגותיהם זעם מארת אלוהים קודרים, על פשע לא נודע ועל חטאת-קדומים נשכחה...נפתולי קני-סוף וסבכי ערבות נחל, זרי מראה ונעדרי-שם – יעמדו זקופי-קומה, צפופים וצמודים כאילו יגנו, כחומה שומרת אמונים, על העמקים הטובים והמבורכים לבל תתפרץ אל תוכם, מבין צלעי ההרים, קללת מדבר הציה...ליד העמקים ובתוכם, אהלים שחורים, בודדים למשכנותיהם-מגוריהם, אהלי-קדר נטויים, גאים באדמתם-נחלתם...

(מתוך 'להטי-קריה' בקובץ "בלי

כוכב")

⁴ בקובץ 'נשים'.

⁵ במידה רבה הצגת דמותו של אלקלעי הייתה משקל נגד חיובית לעומת הביקורת הנוקבת שלו כלפי הראשון לציון יעקב מאיר, שייצג עולם ישן וחסר מעוף.

יצירתו של בורלא עשירה לא רק בעלילה פיקנטית אלא יש בה בצד היסוד הסיפורי החזק גם הגות ומוסר-השפל שנכתבו מתוך מניעים מוסריים. על הכול עולה יכולתו הנראטיבית. הוא יודע ליטול סיפור מן החיים ולהפכו ליצירה ספרותית מרתקת.

בימת החיזיון שלו יוצאת מירושלים אל ארץ ישראל המערבית והמזרחית, מרחיקה לכת עד דגסטן בקווקז ("סנונית ראשונה"), מצפינה לאנטוליה שבתורכיה ושובה ויורדת אל בגדאד, דמשק וביירות, יורדת דרומה למצרים ופונה מערבה אל אוראן באלג'יר. בורלא הוא השליט באגן הים התיכון העושה כבשלו עם גיבוריו שאותם הוא מכיר לפני ולפנים, על אורח חייהם, מנהגיהם ולשונם ואותם הוא מנייד במרחב הקרוב לליבו.

תולדותיו

יהודה בורלא נולד בירושלים בשנת בשלהי שנת תרמ"ו-1886, נצר למשפחת רבנים ספרדית מאיזמיר שעלתה ארצה לפני כ-250 שנה. משפחת בורלא מחזיקה בחזקה את מפתחות קבר רחל העוברים מדור לדור במשפחה. בורלא למד בחדר ולימים בבית המדרש למורים מייסודה של חברת 'העזרה'. בורלא היה מראשי הלוחמים במלחמת השפות. בורלא העיד על ההפגנה הנועזת שבה תלמידי הסמינר קרעו את מחברות הגרמנית שלהם וכל הדרך מבית ספר 'למל' ועד הקונסוליה הגרמנית, שעמדה בצומת הרחובות הנביאים-ישעיהו, הייתה מכוסה קרעי מחברות. בורלא מוביל המרד נגד הגרמניזציה, שביקשה שלימודי המדעים בטכניון העברי יתנהלו בגרמנית. בורלא פתח מוסד מתחרה על טהרת העברית, שבו לימד חינוך, והודות למאבקו בעל גבי העיתונות של התקופה ובפעולות הסברה בקרב התלמידים ניצחה הלשון העברית את הגרמנית.⁶ שנות ההוראה שלו בקהילה היהודית בדמשק שלאחר מלחמת העולם הראשונה העניקו לו חוויות חריפות, שנתן להן ביטוי אמנותי ביצירתו המאוחרת יותר. בוגריו הספרדים של בית המדרש למורים של 'העזרה' יהודה בורלא, יצחק שמי והמחנך דוד אבישר חיפשו את קירבתם של ה'מוסקובים' של תנועת 'פועלי ציון', שמנהיגיו בירושלים היו יצחק בן-צבי, אחיו הסופר אהרן ראובני וי"ח ברנר. מספר על כך בורלא⁷:

על טיבה של ידידותנו עם ראשי 'פועלי ציון': אנו שלושת הצעירים "הספרדים"⁸: יצחק שמי, דוד אבישר ואני [יהודה בורלא] נצטרפנו אל ראשי פועלי ציון לא מטעם מפלגתי, אלא מהוקרתנו את אישיותם הנלבבה. אנו לא היינו חברים במפלגה כל עיקר והם אף לא ניסו לדבר אל לבנו להצטרף למפלגה (לאחר שהודענו פעם שאין רצוננו בכך). הם קיבלונו והאדונו כמות שאנו, לפי מה שאנו וכן אנו אותם. זו היתה ידידות צרופה לשמה [ההדגשה במקור!] מתחילתה וכך נשארה כל הימים.

קירבתו לחוגים של יוצאי רוסיה הביאה לנישואיו למרים, ילידת אודסה, ששמעה בנעוריה את הרצאותיהם של חכמי אודסה ביאליק, ז'בוטינסקי, קלוזנר ואחרים שהחדירו במאזיניהם אווירה ציונית שקירבה אותה לארץ ישראל. בחוגים של 'פועלי ציון' בירושלים הכירה את בורלא ונישאה לו. בזמן היכרותם דיברו השניים גרמנית משום שרעייתו לעתיד לא ידעה אז עברית. הוריו של בורלא לא מיחו בידו, אבל אימה של מרים הזילה דמעות. עד מהרה מרים האודסאית נטמעה בהווה הספרדית, אורח החיים בבית בורלא היה ספרדי תחת השגחתה של החמות הספרדית. ביאליק היה גאה מאוד בזיווג המעורב הזה.

בורלא ידע ללחום על עקרונותיו בעוצמה שאינה אופיינית לסופרים בני דורו: חמישים שנה לאחר המערכה נגד 'העזרה' והלשון הגרמנית, יצא בורלא בן ה-80 למאבק נגד דוד בן-גוריון ולמען לוי אשכול. עשרות שנים הלך בורלא אחרי בן-גוריון בעיניים עצומות וענה אחריו אמן בדביקות. כשבן-גוריון החל לתקוף את ראש הממשלה אשכול, שהוא עצמו מינה אותו, יצא בורלא במכתב גלוי נגד בן-גוריון:

...אני בתומי יחסית לך לא פעם בעל-פה ובכתב משהו, ניצוץ מכוחם של נביאי ישראל, והוקרתיך והערצתיך על הגדולות והנצורות שפעלת. אולם כשהגיע יום המבחן נגלית כאדם שכח, ששאיפותיו האישיות ותאוותיו השליליות הן המכריעות....

⁶ ראיון איזק רמבה עם בורלא, מעריב, 13.6.69, עמ' 16. המחנך אפרים כהן רייס, מספר על מאבקו של בורלא ב'עזרה', שכהן רייס שימש מנהל במוסדותיה (ראה אפרים כהן-רייס, מזכרונות איש ירושלים, מהדורה שנייה, ירושלים יולי 1967, עמ' 339-342).

⁷ ראה יהודה בורלא, "הרפתקה נוסח ראשונים", 'מעריב', 14.11.69, עמ' 29. סיפור של שיתוף פעולה אלים בין חברות המוסקובים לספרדים, כנגד בוכארי עשיר שבורלא מכנה אותו 'המנוול'. משבוצה המשימה החבורה שתתה לשכרה. "בגבור השפעת היין על חברנו הטוב בן צבי היה יוצא כפעם בפעם משורת הרוקדים. לקראת מעקה המרפסת, מרים רגלו בכוונה פשוטה וברורה לפסוע מעל המעקה שבקומה השניה של החלל... וכל שמנענו אותו בכל פעם מצעד צעד כזה, היה חוזר ומתחמק מהשורה, מתקרב למעקה ברגל מורמה מעלה מעלה כדי למלא חפץ תמים ונעים זה: לצעוד קדימה... קדימה... שמה...". מי הכיר צד זה באישיותו של הנשיא השני יצחק בן-צבי?

⁸ בורלא הכניס את הספרדים למרכאות משום שיצחק שמי ודוד אבישר היו בני עדות המזרח.

בורלא חתם 'בשברון לב'. הדברים כאבו מאוד לבן-גוריון ויום אחד התקשר לביתו של בורלא ששאל את בן-גוריון: "אתה עוד מדבר אלי, אחרי מה שקרה בינינו?" ובן-גוריון השיב: "שום דבר לא קרה. דבר לא קרה!". בורלא היה מאושר שהאיש שהעריך אינו נוטר לו איבה. בורלא גם נאבק במימסד הספרדי הרבני השמרני ובעיקר נגד הראשון לציון הרב יעקב מאיר, שלא הלכו בדרכו של בורלא, שהיה מקורב לתנועה הציונית הסוציאליסטית.

כשפתח בורלא את ועידת אגודת הסופרים העברים, שנערכה בירושלים לאחר מלחמת ששת הימים כשהאופוריה הייתה בשיאה, אמר בורלא: "למראה המעמד הזה, אין מלים אשר תבענה המון רגשותינו כאותן שתי מלים שנתדובבו בפי אבותינו, שהיו עומדות רגליהם בשערי ירושלים, - לאמור: היינו כחולמים". באמירה הזאת תמצת בורלא את יחסו לירושלים, שממנה גלה ועשה מיטב שנותיו בחיפה ובתל-אביב.⁹

בורלא בעיני דורו

כשביאליק קיבל מבורלא את ספרו 'נפתולי אדם' (תל-אביב 1928) הוא כתב לבורלא: "ביום שבא לידי בלעתי כולו. אכן יודע אתה לספר". בהזדמנות אחרת כתב לו ביאליק: "יודע אתה כמה אני מוקיר את כשרונך הסיפורי שאיני יודע חבר לו במחנה מספריו". בורלא העריך מאוד את משפטו של ברנר ושלח לו את סיפורו 'לונה' וקבע בינו לבין עצמו, שאם ברנר יתן את ברכתו ימשיך לכתוב ואם יפסול את כתיבתו – יחדל. ברנר ראה בו 'צ'כוב עברי' ועודד אותו בראשית דרכו: "לך וכתוב, כי בעל כשרון אתה", אבל יעץ לבורלא שלא לכתוב שירים. בורלא היה אסיר תודה על העצה הזאת שקיבל מברנר וחדל לכתוב שירה¹⁰. אולם, לימים פירסם בחרוזים את "אלה מסעות רבי יהודה הלוי" (1959), שנכתב בסגנון המקאמה. גם הסיפור 'שואל ולינדה הקראית' נכתב בלשון חרוזה בסגנון המקאמה. במעין התנצלות כתב בורלא: "בעבור היות זאת הלשון כשלעצמה יפה והדורה ובעיקר בעבור היותה מדויקה בקיצורה, שלו באתי לכתוב הכל בלשון רגילה, מפורטה, כי אז הוצרכתי לכתוב מסכתא אריכתא".

בורלא פתח בפני אנשי העלייה השנייה והשלישית את המזרח הרומנטי. עד אז יהודי מזרח אירופה לא הכירו את יהודי המזרח השוכנים בערבות אסיה¹¹. הם ראו בהם "אזיאטים חמומי מזג החיים בעולם זר ומזרח ורווי מסתורין". בורלא הוא שקרע ליהודי מזרח אירופה צוהר לעולמם של יהודי המזרח. מיצירותיו תורגמו לאידיש ולאנגלית. בורלא היה סופר פורה, בעל סגנון חם ועשיר-צבעים, שיצר במשך 50 שנים רצופות (1919-1969). מיצירותיו הנודעות: 'בלי כוכב' (1920, 1937), מחיי הבדווים, 'אשתו השנואה' (1928), 'נזרה', 'בקדושה' (1935); 'מערכות', 'נפתולי אדם' (1929); 'בת ציון' (1930, 1931); 'עלילות עקביה' (1939), זיכה אותו בפרס ביאליק; 'כיסופים', 'מאבק' (זיכה אותו בפרס אוסישקין). על מפעל חייו זכה בורלא בפרס ישראל.

לשונו של בורלא

בורלא היה בקי בכל רזיהן ומכמניהן של לשונות גיבוריו. לשונו הקולחת, השואבת מן העברית הספרדית, קעשירה הן את הלשון העברית והן את הספרות העברית באמרות כנף ומשלי חכמים שתירגם מספרדית ומערבית ושיבץ ביצירתו. תרומתו הלשונית של בורלא ללשון העברית היא גדולה וראויה להיחקר. הוא הכניס ללשון העברית את העברית הספרדית הדשנה והצבעונית הרוויה סממני פולקלור מזרחי, המשובץ אמרי-חכמים ומשלי-עם מתורגמים מערבית ומלאדינו – שפות שרווחו בזמנו. אם מנדלי עשה כן לגבי היידיש שהריק אותה ללשון העברית, בורלא תרם תרומתו בלאדינו ובערבית. אנו קוראים דיאלוגים בעברית צחה, שנתפרו ממקורם הערבי או הספרדי. למי שאמון אצל המנהגים, הפתגמים ומטבעות הלשון השגורים במרחב, אף שהדיאלוגים נאמרים עברית מקורם הערבי או הספרדי בולט¹².

⁹ בורלא נמנה עם הסופרים ג. שופמן, ש. שלום, א. קריב ויעקב אורלנד שאבא חושי שיכן בחיפה. בשנותיו האחרונות שב בורלא והתגורר בתל-אביב, שבה סעדו ילדיו אותו ואת אשתו. בנו הם: הסופר, הצייר והמוסיקאי עודד בורלא; הסופר, המילונאי, המתרגם והמחזאי יאיר בורלא; בתו צרויה בן-נון והסופרת, מתרגמת ומעצבת תלבושות לתיאטרון עפרה בורלא-אדר.

¹⁰ ראיון של אייזיק רמבה עם בורלא, מעריב 13.6.69, עמ' 16.

¹¹ כתב על כך העיתונאי המנוח אייזיק רמבה: "עוד בימי נעורי חשתי קירבה אל בורלא, בילדותנו, בעיירות הקטנטנות שבגבולות פולין, ראינו את ארץ ישראל בדמויות גיבורי הרומאנים של יהודה בורלא. הארץ אשר ראינו בחזונו, זו שהכרנו מהתנ"ך היתה מעולפת בצעיף מסתורין של המזרח. בורלא היה בשבילנו הארץ-ישראלית שבסופרים העבריים שבדור. הוא הוביל אותנו על פני סימטאותיהם של ירושלים, ירושלים של חלומותינו. הוא צייר לפנינו את הטיפוסים עשירי הגוונים של תושבי הארץ הוותיקים החיים בה מדורי דורות. בורלא חשף לפנינו, ילדי ישראל שבגלות אירופה, את סודותיו של המזרח הקסום" (מעריב, 13.6.1969).

¹² הנה כמה מהם:

"הבדואי יקח נקמתו אחרי ארבעים שנה – ויאמר: הקדמתי!" (אל בדוי יאכד תארו בעד ארבעין – ויקול: בפרת). "האל יסתירנו" – אללה יוסתור; "רחוק מאיתנו" – באעאד מינה; "שלא ידע עולם" – לשון נקיה למי שלא ידע אישה; "הי אנשי אמת" – יא נאס אל חלאל; "אחסה באלוהים מן השטן" – אעוזה בלה מן אשיטן; "האל ירבה טובך" – פֶּתֶר כִּיֶּרֶךְ; "יחליק האל

לחוקרי לשון, פולקלור ומסורות עממיות ואפילו חוקרי היישוב הישן – ספריו של בורלא הם אוצר בלום של מידע השמור לטובת המתעניין. שפע החומר המשמש כאילוסטרציה לסיפור הבורלאי ומוסיף לו ארומה וטעם של עוד. ראוי הוא בורלא, שיצירותיו הנבחרות ישובצו בתוכנית הלימודים לא רק בשל יכולתו האמנותית של המספר אלא גם בשל העולם המופלא שאיננו עוד, שבורלא נתן לו לבוש ספרותי ושימר אותו כיין טוב בין דפי יצירתו העניפה.

דרכך"; "ילדים, אל הסוסים! רמחו!" (טוסו מהר כרומח); "גלוי לעין השמש" – אשכּרה כּכּר. בורלא מביא גם לא מעט קללות אוטנטיות כמו: "ישחיר האל את פניו"; "יחרב ביתו"; "קללת אלוהים עליו". כשדאוד ב'אשתו השנואה' רוצה להנעים לכלתו שתרגיש כמו בארץ מוצאה הוא אומר: "שתיקה 'פליזר' (נועם) ו'גוסטו' (חפץ) כמו במעונה", "ידיים מבורכות" – בינדיג'אס מאנוס!

יש והוא מביא ביטויים בתורכית, בערבית ובלאדינו במקורם ומוסיף בסוגריים את תרגומם העברי. הוא גם מביא טרמינולוגיה מקובלת באותם ימים ותרגומה העברי לצידה, כגון 'הקיאדה' (כינאי לכנסיית הקבר), אבוקטו (עורך דין), פורסינטו (אחוזים למאה), אונטאג'י (ערום). אשוגר (נדוניה), 'בלנקיריה' ו'ריקמוס' (בגדי רקמה לנדוניה).